

A VÉDVÁM ÉS A TÖRTÉNELEM.

Második, befejező közlemény.

5. Anglia.

A ki csak némileg is járatos Angliának kivált újabb történelmében, velünk együtt valószínűleg itt fogja keresni a szabad kereskedelmi nézetek leghatározottabb bizonyítékait. A védvamos írók mindazáltal még ez ország gazdasági fejlődéséből is igyekeznek fegyvert kovácsolni a protectió védelmére. List az angol ipar óriási nagyságában a védrendszer gyümölcsét látja s noha elismeri, hogy e részben más okok is közreműködtek „századunk legnagyobb hazugságának“ bélyegzi az ellenkező állítást. Sőt szenvedélye annyira elragadja, hogy magasztalva e védrendszert, tisztelettel hajlik meg a sötét századok egyéb előítéletei előtt is és elragadtatással beszél a nemesi osztály kiváltságairól, az elsőszülöttségi intézményről s végül még attól sem retten vissza, hogy dicsőítse a pusztító háborúkat, melyek nyomorba döntötték Angliát és a szárazföldet, s a véginség szélére sodorták a gyarmatokat — s mindezt csak azért, mert abban a tévedésben él, hogy ezek idézték elő Angolország gazdasági virágzását. Lehet-e szomorúbb látvány, mint az, midőn a szabadság és haladás oly meleg barátja, mint List, a XIX. század derekán hymnusokat zeng a barbarismusnak, melytől jobb perczeiben borzalommal fordul vala el szive. És Carey, ki, mint amerikai, saját hazája véres emlékeiből ismeri az angol védrendszer iszonyú bűneit, a nemzeti gyűlölség lángzó, de nem kevésbé téves hevével festi e rendszernek elnyomóra és elnyomottra egyiránt nehezedő végzetes hatását. Carey, ki

tudja, mi vezette e politikát Indiában és Amerikában — mind-annak daczára nem lát benne mást, mint a „kereskedelem“, a a „britt rendszer“ kárhozatos eredményét, s feledve azt, hogy a kereskedelmi irigység nem egy nemzet kizárólagos tulajdona, felejtí azt is, hogy az általa dicsőített s Anglia korábbi történetében általa is magasztalva emlegetett védrendszer az, melyre nemcsak Anglia, hanem minden más nemzet gazdasági tévedései és bűnei visszavezethetők.

A minek Anglia politikai ügy mint gazdasági nagyságát köszönheti, az: „Ősrégi szabadság- és jogérezete, erélye, vállalási és erkölcsi fülénye, az ország alkotmánya, az állami intézményeknek, a kormányoknak és az aristokrátiának bölcsesége és ereje“ — mint ezt részben maga List mondja. A természet és sors egyéb kedvezései, melyeket ez író még felhoz, csak másodrendű szerepet játszanak. „Franciaország“ — úgymond Pitt már egyszer idézett beszédében — „a gondviselés különös akaratóból, talán gazdagabban van megáldva azzal, mi föld, éghajlat és termékek szempontjából kívánatossá teszik az életet, mint bármely más ország e világon. Szőlei a legtermékenyebbek, szántóföldei a leggazdagabbak, az ember legnagyobb kéjei ott a legcsekélyebb költséggel és mérsékelt munkával állíthatnak elő. Nagybritannia nem áldatott meg ily mértékben a természet által; de más oldalról alkotmányának boldog szabadsága s mindenkit egyformán biztosító törvényei által vállalataiban annyira erélyes és működésében annyira állandó, hogy fokónként kereskedői nagyság állapotára emelkedett.“

Valóban csodálatra méltó, majdnem érthetetlen jelenség, hogy míg nincs számbavehető politikus, a ki Anglia állami nagyságát ne a szabadságból magyarázná, még mindig akadnak komoly és tudományos férfiak, a kik ugyanez ország gazdasági virágzását a védrendszernek, a szabadság egyenes ellentétének tulajdoníthatják. Nem idézne-e ajkunkra szánalmas mosolyt mindaz, ki Anglia mai politikai hatalmát a középkori kiváltságoknak, a feudális előjogoknak, vagy az épen ebből eredő véres tusáknak tulajdonítaná? S mégis hitelre található az, ki Anglia gazdasági emelkedését a letűnt idők kereskedelmére és iparára súlyosodó békóknak, a minden fejlődést akadályozó, mindenbe beleavatkozó szabályozási kórnak, a tilal-

maknak és monopoliumoknak, vagy az épen abból eredő tőkét és munkaerőt pusztító visszaéléseknek és vérengzéseknek tulajdonitóná?

Nem! A szabadság minden alakjában ugyanaz marad: áldás- és békehozó. S az elnyomás, öltözzék bármily tetszetős alakba, a legjobb esetben is csak gátja, de nem előmozdítója a fejlődésnek. Nemcsak Anglia hódolt a védrendszernek, hódolt annak és még jóval következetesebben majdnem minden állam, és a többi népek mégis messze elmaradtak Anglia gazdasági fejlődésétől. Itt mindenütt a gazdasági gyámkodás a politikában ugyanazon rendszerrel egyesült, s minél teljesebb volt ez összhang, annál szomorúbb az eredmény. Angliában ellenben a gazdasági gyámkodást ellensúlyozta a politikai szabadság, Angliában egyszersmind ép azért leghamarább ismerték fel a védrendszer tévedéseit, Angliában szakítottak vele végkép legkorábban, és ennek, egyedül ennek köszönheti gazdagságát.

De lássuk a tárgyat közelebbről. Vegyük sorra egyenként amaz intézkedéseket, melyeknek a védrendszer hívei Anglia gazdasági felvirágzását tulajdonithatnák.

Első sorban szerepelnek természetesen a magas védvámok vagy épen tilalmak, melyek az idegen termelés kizárásával a belföldi ipart törekszenek előmozdítani. S csakugyan List és Carey egyiránt a XIV. században uralkodó III. Eduárd tilalmi intézkedéseinek tulajdonítják az angol posztógyártás és ezzel az összes nemzeti ipar keletkezését. Eltekintve attól, hogy a posztógyártás még nem képviseli az ipari termelés minden ágát, téves ez állítás már azért is, mert ez ipar már két század óta virágzott Angliában, midőn III. Eduárd trónra lépett. Anglia természetes gazdagsága gyapjuban és a szövés-fonásban jártas flamandi iparosok megtelepedése már Hódító Vilmos korában adott lendületet ez iparának. 1135-ből már léteznek városi intézkedések, melyek megszabják a posztók hosszát és szélességét, sőt, mi több, már III. Eduárd előtt, 1271-ben s azóta többször is nehezedett tilalom a külföldi posztókra, melyek azonban kivétel nélkül ép úgy, mint III. Eduárd annyira magasztalt tilalma, rövid idő múlva megszűntek, hogy szabadabb intézkedéseknek adjanak helyet. A posztóipar keletkezését tehát, melyet iróink, nem tudjuk mi okból, minden egyéb fölé he-

lyeztek — semmi esetre nem lehet a védvámrendszerből származtatni. De szintúgy kétségbe kell vonnunk azt is, mintha e rendszer egészben véve jótékony befolyást gyakorolhatott volna a további fejlődésre.

Nem akarjuk eltagadni, hogy egyes esetekben, kiválóan kedvező körülmények közt valamely iparág erőltetett és mesterséges előmozdítása is vezethet sikerre. Noha az áldozatok ez uton mindig nagyobbak lesznek, mint szabad forgalom mellett. S azonkívül az ily esetek kivételek, melyek nem dönthetik meg a szabályt. Ámde nem szabad elfelednünk, hogy a védrendszer soha nem tud megállapodni a magas vámoknál vagy tilalmaknál. A következetesség mind lejjebb taszítja a lejtőn és oly rendszabályokra ragadja, melyeknek téves voltát List és Carey sem vonhatnák kétségbe, ha ez intézkedéséről, elég csodálatosan, ismét nem ballgatnának. A gyámkodás többször ecsetelt kinövései Anglia gazdasági történelmében is karöltve jártak a védrendszerrel. III. Eduard tilalma nemcsak az idegen posztó behozatalára, hanem a belföldi gyapjú kivitelére is nehezedett. Ez intézkedés azonban nem kedvezhetett a honi gyapjútermelésnek, melynek lassúbb fejlődése ismét nem maradhatott befolyás nélkül a posztóiparra. És e kiviteli tilalmak annál súlyosabban nehezédtek a gyapjútermelésre, mert a legújabb időkig fennállottak és századokon keresztül a legnagyobb barbarismussal alkalmaztattak. III. Eduard alatt vagyonek Kobzása, tagesonkítás és fejvesztés fenyegette e tilalom áthágóit, s az angol törvények egészen a legújabb időkig hasonló drámai büntetéseket szabtak a vétkesre. Nem kell továbbá gondolnunk, mintha e tilalmak csak a külkereskedelemre vonatkoztak volna. A közbenső forgalmat ép oly súlyos fenyegetések akadályozták fejlődésében. S az épület betetőzéseül itt is a legszigorúbb önkény leskelődött a gyötrött iparosra, a legkisebb részletekig kényszerítve őt arra, hogy a szövésben, fonásban, a posztók hosszában és szélességében, az anyag megválasztásában és feldolgozásában századok óta megállapított minden fejlődést vaskarokkal leszorító szabályokhoz alkalmazkodjék. A legclassikusabb példáját e mindenbe beleavatkozó gyámkodásnak talán a papirgyártás nyújtja, hol még az ívek megmérése, osztályozása sőt összehajtása is meghatározott szabályokhoz volt kötve, melyek-

nek áthágása mindig a legszigorúbb büntetéseket vonta maga után. Ez ipari inquisitionnak, mely a mult század végeig uralkodott, s a mely a védrendszernek mindenütt természetes kifolyása, egy elfogulatlan vizsgáló sem tulajdoníthat kedvező hatást.

List a védrendszer következetes dicsőítésében még attól sem riad vissza, hogy a hosszas háborúknak jótékony befolyást tulajdonítson Anglia iparára. Ezzel azonban nemcsak nagy tévedést követ el, hanem ellenmondásba is jön önmagával. A vandalismus e magasztalt hatását, természetesen csak a háborúk, nevezetesen a napoleoni harcok ideje alatt, vagy az azokat közvetlenül követő években kereshetjük. A történelem tanúsága szerint azonban a háborúk ideje alatt az angol kivitel óriási ingadozások mellett átlag nem emelkedett 35 millió font sterlingnél magasabbra, dacára annak, hogy ez időben a függetlenségüket kivívott amerikai államokkal újra élénkebb forgalomra lépett. Ez aránylag kis mennyiséget továbbá szintén csak a mesés terjedelmű csempészet segélyével sikerült a zárlat alatt álló szárazföldön elhelyeznie. I. Napoleon 20,000 vámőrrel, valóságos kis hadsereggel igyekezett az angol árúkat kizárni, s a csempészek számát avatott történészek 100,000 emberre teszik. Mindezek existenciája a forgalom rovására esett s míg egyrészt megdrágították a fogyasztóra nézve az árúkat, másrészt roppant csekélyre olvasztották le a termelő nyereségét. Hozzájárultak még a háborúk egyenes pusztításai, számtalan angol hajó elkobzása és szállítmányának megsemmisítése. A hadi szerencse kiszámíthatlan esélyei, melyek a szárazfölddel összeköttetésben álló angol kalmárookra nézve lehetetlenné tették a biztos számítást, a nyereséges üzlet alapfeltételét. Már a háború első kitörésekor nagy válság pusztított a londoni kereskedők között, s az örökös bizonytalanság mellett állandóságot nyert krízisek évenként több és több kereskedői házat döntöttek meg. És végül mindezekon kívül még a hadviselés egyenes költségei, melyekért az iparárúk gyöngye kivitele ugyancsak csekély kárpótlást nyújtott. — A szárazföldi zárlat megszűnésével vagyis a háborúk lezajlásával szerencsésebb viszonyok állottak be. De ha ez nem is bizonyít a háborúk mellett, mit List hirdet, legalább tanuskodik arról, hogy a szárazföldi zárlat

egyáltalában nem volt képes oly ipart teremteni, mely az angol árúkat később fölöslegessé tehetné volna.

A protectionista intézkedések közt kiváló szerepet játszik az 1651-ben keletkezett hajózási akta, mely az idegen nemzetek közvetítő kereskedelmét igyekezett tönkre tenni, s e végből az angol kikötőből kizárt minden idegen hajót, mely nem saját hazája termékeit hozta eladásra, a gyarmati kikötőket pedig egyenesen csak az angol hajóknak tartotta fenn. A hajózási aktát századokon át a britt kereskedelem és tengerészet magna chartája gyanánt tisztelték, s maga Smith Ádám is meghajolt a nemzeti előítélet előtt, a mennyiben károsnak bélyegezte ugyan a kereskedelemre nézve, de jótékony hatást tulajdonított neki az angol tengerészet fejlődésére. Korunk azonban már másképp kénytelen ítélni felette.

Az angol hajózási akta főleg Hollandia ellen irányult és ennek közvetítő kereskedelmét akarta megsemmisíteni. Tudjuk, hogy e célját nem érte el. A németalföldi köztársaság még egy századon át első rangú tengeri hatalom maradt és hanyatlása egészen más okokból eredt. Mindazáltal igaz, hogy a hajózási akta sokat ártott a többi államoknak, de ép úgy megkárosította magát Angliát is. E törvény szerzői megakadályozták azt, hogy idegen népek minél több árúkat hozhassanak eladásra az angol tartományokba, de megfeledkeztek arról, hogy a ki nem vesz, az maga sem adhat el. Anglia mindjárt az első években elvesztette a keleti tengeren üzött, eddig meglehetősen élénk forgalmát. Még nagyobb baj volt azonban, hogy az elzárkózási rendszer más országokban is mind mélyebb gyökeret vert, a nemzetközi forgalom óriási hátrányára. Az országok egymás közt való érintkezése több mint egy századon át úgy szólván tespedett; és ez sem a többi népeknek, sem az angoloknak nem vált előnyére. A míg az ipar kiskorúságát élte, kevésbé tűnhetett fel e rendszer visszássága, minél magasabb polczra hágott azonban, annál jobban kellett minden országnak éreznie, mily nyomasztó bilincsekbe verte önmagát akkor, midőn más népeket akart fejlődésében feltartani. Így járt Anglia is, mely minden országok közt először emelkedett az érettség fokára.

Midőn Amerika kivívta függetlenségét, a hajózási aktát hasonló intézkedéssel torolta vissza, és Anglia kénytelen volt

számára kivételt engedni. A francia háborúk alatt hasonló kedvezményekben részesítette a délamerikai államokat, a háborúk lezajlásával először Poroszországot és lassanként majd minden európai államot. S az eredmény mindenütt ugyanaz volt, a kölcsönös forgalom folytonos gyarapodása. Ily körülmények közt nem csodálkozhatnak azon, ha a Ricardo indítványára 1847-ben összehívott parlamentáris enquête nemcsak a hajózási akta teljes megszüntetését ajánlotta, hanem egyszersmind károsnak is bélyegezte azt az angol közgazdasági fejlődés szempontjából. A hajótulajdonosok természetesen még mindig pártolták, az értekezlet legnagyobb része azonban helyeselte azok nyilatkozatait, kik a hajózási aktának csak annyi befolyást tulajdonítottak az angol gazdaság virágzására, mint a „pyramisoknak a Nilus termékenységére“, vagy épen „meddő és absurd törvénynek“ mondták, „melynek csak a babona nyújthat értéket.“ Anglia nem volt az egyetlen ország, mely hajózási aktát hozott. Számosan alkottak ily törvényeket, a nélkül, hogy az angolhoz hasonló kereskedelemre vagy tengerészetre jutottak volna. Nem a hajózási aktának köszönheti az angol nép virágzó gazdagságát, hanem bámulatos értelmi fölényének és akaraterejének, a melyekkel mindez akadályokon győzedelmeskedni tudott.

Hátra van még, hogy az angol védrendszer egyik leghatalmasabb nyilatkozatáról, a gyarmati politikáról szóljunk, mint, a mely főleg List szerint szintén nagy mérvben járult volna Anglia gazdasági hatalmának megalapításához. Azok előtt, kik benső összefüggést szemlélnék az igaz és jó eszméi közt, e politika káros voltának bebizonyítására elég volna amaz égbekiáltó kegyetlenségekre hivatkoznunk, a melyek csak az angol-indiai uralom történelmét örök időkre megbélyegezték. És Carey, ki megrázó színekkel festi e szörnyű embertelenséget, nem is haboz, Anglia számos csapását e bűnöknek tulajdonítani. Azokkal szemben azonban, a kik még a háborúkat is lelkesedéssel említik az ipar előmozdítói között, legfőlebb a meg gondolatlan rajongás vádjának tennők ki magunkat ez okoskodással. Lássunk tehát más érvek után. Ragaszkodjunk csupán a merő anyagi élethez s mutassuk ki, hogy még e téren is nagyobb a veszteség, mint a nyereség. Miként pusztította e rend-

szer a legvirágzóbb országokat, miként ülte ki lakóinak jólétét és rontotta meg ez által az anyaország termékeinek piaczat, miként bonyolította ez utóbbit folytonos háborúkba és ezért végtelen adósságokba — mind erről hallgatnak. Csak a legközvetlenebb eredményre fogunk szoritkozni, melyet minden szembezőkö volta daczára eddig legalább leginkább elbanyagoltak.

Mint minden egyedárúság, a nagy compagniak útján üzött gyarmati politika is, az ország nagy részét egyenesen kizárta egy jövedelmező foglalkozásból. Belátta ezt, ötven évvel a kelet-indiai társaság keletkezése után, maga a hajózási akta nagy megteremtője, Cromwell is. El is akarta törölni a társaság kiváltságait és szabadabbá igyekezett tenni az összes keleti kereskedelmet, sejtve, mily óriási haszon háramlanék ebből az országra. De a kalmárérdek hatalmasabb volt a hatalmas lord protectornál. S a mi neki nem sikerült, annál kevésbé sikerült legnagyobbbrészt gyöngé utódinak. A parlament majd minden ülészakában újabb meg újabb kérvények igyekeztek kimutatni az egyedárúság jogtalanságát s minden egyéb angol polgár kizárásának káros voltát. A védrendszer előitélete azonban oly mély gyökeret vert, hogy a hatalmas társaságnak, mely elég tért nyujthatott a dicsvágnak és elég aranyat a kapzsiságnak, könnyű volt barátokat szerezni és ellenfeleket elnémitani.

Még nagyobb volt azonban az a kár, melyet a gyarmati politika, árúinak a monopoliumból folyó megdrágulása mellett, a fogyasztó közönségnek okozott. A védrendszer hívei erre azt felelhetnék, hogy a fogyasztók kárát bőven kárpótolta az a nyereség, melyet a gyarmati piacok az angol iparczikkeknek hajtottak. Ez állítás azonban ellenkezik a valósággal, mert pontos számítások kimutatták, hogy az angol fogyasztók nagyobb összeggel károsodtak a gyarmati árúk mellett, mint a mely összeget képviselt nem is az angol kiviteli iparczikkek-nél elért haszon, hanem ezen iparczikkek teljes egésze. S nehogy túlzásról vádoltathassunk, oly időből idézünk néhány példát, midőn a vámtarifák már szabadabbak és egyáltalán nem festenek a legsötétebb színekkel.

1836—1846-ig például az angol gyarmati cukorra átlag 24, az idegen gyarmati cukorra 92 shilling vámot vetett ki

minden 100 kilo után az angol beviteli tarifa. E rendszabállyal természetesen kizárták az idegen cukrot, mely vám nélkül átlag 21 shillingbe került s az angol közönséget az angol gyarmati cukor fogyasztására kényszerítették, mely átlag vám nélkül 39, vámmal együtt 63 shillingbe került. Ez intézkedés által tehát az angol fogyasztó minden 100 kilo cukrot 18 shillinggel fizetett drágábban, mintha az idegen cukor hasonló magas vámmal terheltetik, mint az angol gyarmati termék. E veszteség, közel 4 millió métermázsára rúgó évi fogyasztás mellett, évenként 3 millió font sterlingnél többre rúgott. Ugyanígy a canadai fatermelőinek nyújtott monopoliumnál 1.200,000, a kávénál 320,000 font sterlinget tett ki a fogyasztók károsodása évenként. — S az iparcikkek kivitele, melynek e veszteségeket kárpótolnia kellett volna, egyáltalán nem öltött ily nagy arányokat. „1840-ben“ — mondja Porter az angol board of trade egy tagja — „a beviteli vámon kívül 5 millió font sterlinggel fizettük drágábban a cukrot, mint a mennyibe más nemzetnél került.“ (Megjegyzendő, hogy ez évben a cukor métermázsájának ára csak 48 shillinget tett ki.) „Ugyanazon időben“ folytatja Porter — „kivitelünk a cukortermelő szigetekre csak 4 millió font sterlingre emelkedett; és így ha követjük az egyedül helyes elvet és ott vásárlunk, hol az árú a legolcsóbb, 1 millió font sterlinget nyerünk még az esetben is, ha ajándékba adjuk az ültetvényeseknek mindazon árúkat, melyeket azok tőlünk megvásároltak!“ De ne higyjük, hogy ez csak egyes véletlen. A nagy francia tudós Charles Comte már 1827-ben úgy nyilatkozott, hogy azon esetre, ha az angolok kiszámítanák, mibe kerülnek nekik gyarmataik, csakhamar meggyőződnének, miszerint hasznosabb lesz rájuk nézve, ha árúikat akár ingyen engedik át az ültetvényeseknek és ez áron megvásárolják maguknak a kereskedelem szabadságát.

Nem elég azonban, hogy a gyarmati politika nyomorba döntötte a coloniákat, nyereséges foglalkozásokból zárta ki az angol polgárokat, súlyos terheket rótt az angol fogyasztóra és az államra — minden hátrányok mellett egészben véve még magának a monopoliumot élvező társaságnak sem vált valami nagy előnyére. Eleinte, az igaz, fényes üzleteket tudott felmutatni s még a XVII. században is 20 százalékos osztalékokat

juttatott részvényeseinek. Minél hatalmasabb lett azonban a társaság, annál mélyebb gyökeret vert kormányzatában és eljárásában a romlás minden eleme, és száz évvel utóbb már óriási adósságok nyomták vállait. Osztaléka leszállt 6 százalékra, s még ezt is csak nagy nehezen tudta fizetni. 1786-ban és 1789-ben a társaság engedélyt eszközölt ki új kibocsátásokra: először 800,000, másodszor 1.000,000 font sterling erejéig. Az új papirokat magas felpénzen vásárolták, a társaság több mint 3.000,000 font sterlinggel szaporította alaptőkéjét, a pénz-zavarok azonban mindennek daczára sem szűntek meg. Még e század folytán újra 2.000,000 font sterlinggel szaporodott az alaptőke, de öregbedett egyszersmind a társaságon nyugvó teher is. A bevételek nőttek ugyan, de még jobban a kiadások, és már 1805-ben 15 millió font sterling jövedelemmel 17 millió szükséglet állott szemben. A birodalom, melyre a társaság hatalma kiterjedt, mindig nagyobb lett, a forgalom azonban mindannak daczára jelentéktelen maradt. A társaság e folytonos hanyatlása mellett, ellenségeinek sikerült végre monopoliumát megtörni, s 1813-tól kezdve az indiai kereskedelem legalább részben szabaddá lön. Mint varázsütésre eddig nem látott élénkség váltotta fel egyszerre a tespedést. A szabad kereskedelem megtermé jótékony gyümölcseit, és ezzel a társaság sorsa el volt döntve. A gabnatörvények megszüntével, a védrendszer e leg-erősebb bástyájának leomlása után, első sorban a gyarmati forgalom felszabadításának kellett következnie. Az a körülmény, hogy Anglia forgalma Amerikával közvetlenül a függetlenségi harcz befejezése után jóval nagyobb és gyümölcsözőbb volt, mint a gyarmati függés alatt, nem maradhatott meddő a gyakorlati angol népnél. A keletindiai társaság elég hatalmas volt még arra, hogy néhány évvel tovább tengethesse életét, de órái meg voltak már számlálva s a lelketlen zsarnoksága által előidézett indiai lázadás az ötvenes években végre örökre eltemette a compániát.

Ha van a gazdaság történelmében kor, mely nemes büszkeséggel tölthet el bennünket az emberi erő iránt; mely bizalmat és lelkesedést ébreszthet bennünk jövőnk iránt: úgy az bizonynyal amaz idő, melynek vezérszavát és célpontját, kiindulását és koronáját a szabadság képezte. A nagy mozgalom,

mely Hutkisson alatt a selyemvám leszállításával kezdődik, mely Peel és Cobden alatt a gabnatörvények eltörlésével éri el fénykorát és a hajózási akta s a gyarmati rendszer megszüntetésével jut el befejezéséhez, kitörölhetetlen betűkkel vésődött be a haladás és polgárosodás fényes lapjaira. Nem szivesen mondunk le az örömről, hogy e korszakot behatóan ecseteljük. Munkánk célja azonban csak arra szorítkozik, hogy a védvámok állításait czáfolgassuk és a szabadság jótékony hatását Angliában is, ez esetben legalább, ők sem tudják kétségbe vonni, és így nincs is jogunk e tárggyal tovább foglalkozni.

6. Németország.

Ez országról Carey alig mond mást, mint a mit Listnél előtalált. Ez alkalommal tehát elég lesz, ha pusztán ez utóbbira szorítkozunk. A kiváló német agitátor különösen három pontra utal hazája történelmében és ezeket hozza fel a védvám leg-erősebb érvei gyanánt. Szerinte a német ipar először Poroszországban és Ausztriában jutott virágzásra II. Frigyes és II. József alatt, míg az újabb lendületet az általa ez alkalommal védvámoknak nevezett 1818-iki porosz tarifának tulajdonítja.

A szigorú vizsgálat előtt e tételek közül egy sem állhat meg.

Németország ipara nem a XVIII. század gyermeke. Eredete jóval korábbi. A XI. század és különösen a keresztes háborúk óta élénk kereskedelem fejlődött ki a német és olasz városok között, a mi csakhamar maga után vonta az ipar felvirágzását is. A régi bajor városok: Ulm, Augsburg és Nürnberg már a középkorban hatalmas székei voltak a kézműves szorgalomnak, és az iparosok oly hatalmas családokat számitottak körükben, mint a Fuggerek, a kikre vonatkoztak V. Károly amaz ismeretes szavai, melyeket a párisi királyi kincstár szemléleténél mondott: „Augsburgban van egy takács, ki mindent saját pénzével tudná kifizetni.“ — A gyapjú- és vászonszövés már korán magas fokon állott e városokban, kékfestők keresettek valának messze földeken, s a különféle érczekből már akkoriban nagy ügyességgel készített kisebb háztartási és luxuscikkek, a még ma is nürnbergi árúk gyanánt szereplő iparkészítmények, rég letűnt századoknak köszönik nevüket és

eredetöket. Réz- és vasárakészítőik, asztalosaik és esztergályosaik, ötvöseik és szobrászaik már ez időben is távol országok piacaira dolgoztak. Hasonlóan élénk iparnak örvendettek a szászországi városok: Erfurt, Halle és Leipzig, továbbá Bamberg és Würzburg, a Rajna vidéki városok: Worms, Speier, Mainz, s az idővel mindnyájokat túlszárnyaló Köln. S nemesak az ipar e gyűpontjainál, de kisebb jelentőségű helyeknél is már korán mutatkozik amaz áldásos munkamegosztás, mely csak is a szabad forgalom mellett fejlődhetik ki teljesen. Fürth tükröket és bádogszelenczéket készített, Bruckberg porcellán-csészéket küldött Törökországba, Hof kis kendőket Olaszországba, Solingen aczél pengéket, Elberfeld szalagokat és szíjjakat, Bielefeld s a sziléziai városok gyolcsot egész Amerikába, Erlangen keztyűket és pamutharisnyákat, Schwabach és Aachen varrótűket, stb. Az osztrák és porosz vámintézkedések már kész ipart találtak, mely a szabadság emlőin felnevekedve, a harmincz éves háború pusztításait is túlélte.

A német ipar keletkezését tehát nem lehet II. József vagy II. Frigyes rendszabályainak tulajdonítani. Sőt tovább menve még azt sem lehet elfogadnunk, hogy az általok alkalmazott védrendszer előnyös lett volna. Ellenkezőleg ártott.

II. József intézkedései távol tartották ugyan birodalmától az idegen árukat, de egyszersmind nagyon megapasztották a honi cikkek kivitelét. Egyes iparágak virágzásra emelkedtek ugyan, de egészben véve még az iparnak sem kedvezett e rendszer, mert a védelem szárnyai alatt igen sok gyár keletkezett a szükséges előfeltételek nélkül, mi sokaknak bukását és ezzel az egész gazdasági szervezet megrázkódtatását vonta maga után. Még károsabb volt e monarchia átmeneti forgalmának megszűnése. A német-levanti kereskedelem, mely eddig az osztrák örökös tartományokon vonult keresztül, most azok elkerülésével Marseillenek és Velenczének fordult. S mind ezen csapásokat tetézte az óriási mérvben üzött csempészlet, mely a legszigorúbb büntetésekkel is daczolt.

Hasonló eredménnyel találkozunk Poroszország történetében. II. Frigyes minden eszközt megragadott, csakhogy országában a gyár- és kézműves ipart, különösen a pamut- és selyemgyártást a lehető legmagasabb fokra emelje. Az ide-

gen árúk eltiltása azonban csak növelte a csempészetet s a minden részletbe beavatkozó gyámkodás gátolta a fejlődést. Egyedül a gyolcsiparnál, mely már előbb is mély gyökeret vert, mutatkozott haladás. A többi erőszakosan meghonosítani szándékolt iparágak a nagy király halálakor ép oly jelentéktelenek maradtak, mint a minők voltak trónraléptekor. Poroszország szerencséjére II. Frigyes gazdasági intézkedései nem szoritkoztak egyedül a vámszabályzatokra. Kézi munkákban járatos idegenek megtelepítése, a közhitel rendezése, utak és csatornák építése, mocsarak kiszáritása s más hasonló jótékony törekvések ellensúlyozták legalább azt, a mit az ipar közvetlen fejlesztését célzó rendszabályai rontottak.

Mily káros, vagy legalább is késleltető befolyást gyakoroltak a védelmi intézkedések a német iparra, mutatja a List által nem is említett Szászország példája. Egész Németországban e kis tartomány állt már akkor is és áll még ma is az ipari fejlettség legmagasabb fokán, pedig a védrendszer itt soha nem vert gyökeret. „Itt” — mondá Bidermann — „az ipari vállalkozás élén nem állottak a kormányból kinevezett hivatalnokok, sem egyedáruságok által elcsábított kalandos tervelők; hanem egyszerű magánemberek, kik önerejükkel és saját kockázataukra küzdöttek meg a külföld iparával; gyakran egyszerű munkások, kik szerény üzletöket lassanként megnagyobbítva, utóbb önálló gyárosokká lettek.” — Vászonból egyetlenegy kecsület, a zittai, is már egy század előtt egy évben 1½ millió tallér értékűt vitt ki külföldre. Hasonlóan virágzott a gyapjú- és pamutszövés. A XVIII. század elején még csak barchentet és kanavászt állítottak elő, 1750-ben már kartont és 1772-ben már piquéet is készítettek. A csipkemunka már a XVI. században honosult meg az országban s a később kifejlett „bonneterie” a XVIII. század elején már sokat dolgozott kivitelre. Nem kevésbé jó hírnévnek örvendettek szövetfestői, úgy hogy kelméik színe és appretirozása versenyzett a francziák és angolok hasonló munkájával. Érc- és vasárui szintén századok óta játszanak első rangú szerepet, és a meisseneni porcellán az első volt és az első maradt egész Európában. Ime ez volt a szabadság gyümölcse oly kis államban is, mint Szászország. A védrendszerhez szító nagy terjedelmű Poroszország és Ausztria ma sem

érték még utól s egy század előtt valóban szánandó ellentétben álltak vele.

List harmadik állítása, hogy Németország újabb ipari felvirágzását az 1818. porosz tarifa által megvalósított védelmi rendszernek köszönheti — szintén nem állja ki a szigorú bírálatot; és pedig azért nem, mert e tarifa nem volt védvamos, hanem ellenkezőleg határozottan a szabadkereskedelem felé hajlott.

Nagy Frigyes korától fogva az említett tarifa életbelépéig a véd- sőt tilalmi rendszer uralkodott Poroszországban. Igaz ugyan, hogy az örökös beavatkozás mellett olykor a következetességet is feláldozták, úgy hogy némely tartományban szabadabb volt a forgalom, másokban ismét a legszigorúbb bilincsekben nyögött. De az egyes tartományok között fennálló közbenső vámsorompók szinlegességre kárhoztatták ama kevés szabadságot is és gátokat emeltek a forgalomnak ott is, hol az országszéli lakók enyhébb természettel birtak. Az 1818-ki porosz tarifa megszüntette mind e belső vámsorompókat, eltörölt minden be- és kiviteli tilalmat s a külföldi iparukra is sehol 10 százaléknál magasabb vámot nem vetett. Ez is csak természetes oly tarifánál, mely első czikkében önmaga a szabadkereskedelmet vallja zászlajául. Az 1818-iki porosz tarifa szabad szellemét senki sem vonhatja kétségbe és List ellentétes állítása mitsem változtat e világos tényen, és pedig annál kevésbé, minthogy List különböző időkben a legkülönbözőbb módokon nyilatkozott róla. A védvámokat hirdető munkájában, mint láttuk, védvamosnak keresztelte ez áldásos intézkedést. De már egy évvel e munkájának első megjelenése után (*Gesammelte Schriften* II. 19.) a „német kereskedelem megrontójának,” 1841-ben ismét (N. o. III. 102.) a „porosz iparos kérelmek mesteri meghallgatásának” nevezi és a „Zollvereinsblatt”-ban még később mint félig-meddig szabadkereskedelmi irányú rendszabályt határozottan elítéli. A felfogás e változatosságával szemben, úgy hisszük, senki sem veheti rossz néven, ha e szerződés természetének és hatásának megítélésében nem követjük Listet, hanem csatlakozunk az elfogulatlan szakbuvárlat azon egyértelmű meggyőződéséhez, mely e vámszabályzatot szabad-

elvünek vallja és a német ipar újabb fellendülését ép e szabad elemnek tulajdonítja.

7. Amerika.

List és Carey, miként más országoknál, úgy itt is, minden jót a védvámából s minden rosszat a szabadkereskedésből igyekeznek kimagyarázni. És e tekintetben különösen az utóbbi annyira megy, hogy a szabadkereskedésnek tulajdonítja nemcsak a gazdasági csapások és fogyatkozások egész seregét, hanem még oly dolgokat is, melyeknek összefüggését a szabadkereskedelemmel ugyancsak bajos volna kimutatni. Carey buzgalmában ugyanis annak tulajdonítja „a központosítást, a végrehajtó hatalom bitorlásait, az állami budget roppant emelkedését, a hivatalnokok mértéktelen megszaporitását, a hivatalhajhászok számának folytonos öregbedését, a közkinccsár kizsákmányolását magán- és pártcélokra, a corruptiót, a szavazatok megvásárlását, a „bicskák, pisztolyok és ágyúk szereplését“ a választásoknál, a kalózharcok és országos háborúk keletkezését, az európai államok elidegenedését és mindezek koronájául — a soknejséget!!“ Az olvasó elnézését remélve, hallgatással mellőzzük e vádak legnagyobb részét, bármily érdekesítő részletekkel is kínálkozzanak azok; és követve eddigi eljárásunkat, csak annak kimutatására kívánunk szorítkozni, mily befolyást gyakorolt a két kérdéses rendszer magára a gazdasági életre.

Mindkét író csupa fényt vesz észre azon korszakokban, melyekben a védvám uralkodott, és viszont csak árnyat lát akkor, midőn a forgalom kevesebb korlátolást szenvedett. Nagy sajnálatunkra azonban, egyik sem hoz fel ezen állításának bizonyítására részletes és meggyőző adatokat, sőt Carey elég sajátságosan azt mondja, hogy a védvám jó hatása rendesen csak azon időpontban kezdett mutatkozni, mikor azt épen eltörölték. Ez állítás azonban nagyon is valószínűtlenül hangzik. Azt még értjük, hogy eltörlik a szabadkereskedelmi tarifákat még akkor is, ha használnak, mert a hatalmas iparvállalatok magas vám után áhító magánérdeke mindannak daczára rendelkezhetik annyi befolyással, hogy magának érvényt szerezzen. De az már csakugyan sajátságos világot vetne a törvényhozó

testület értelmiségére, ha oly rendszabályokat, melyek számos befolyásos tagjának magánérdekét a legkedvezőbben érintik, ép akkor szüntetné meg, mikor azok az összeségnek is javára válni kezdenek.

De nem akarunk túlszigornak lenni. Elfogadjuk Carey állítását. Az amerikai tarifa 1850-ig különben is annyiszor és oly rövid idők alatt változott, hogy egészen megnyugtató adatot sem az egyik, sem a másik rendszer mellett nem szolgáltathat. Vegyük tehát csak az utolsó éveket, hol már hosszabb időközöket is nyerünk. Vegyük az 1850—1860-ig és 1860—1870-ig terjedő évtizedeket, melyeknek elseje az amerikai forgalom legszabadabb éveit tartalmazza, míg az utóbbi a mindig fokozódó védvám következetes uralma alatt áll. Az első évtizedben a behozatal 2,694.100,000, a kivitelé 2,754.300,000 dollárra rügott; a második évtizedben a behozatal összege 3,352.900,000, a kivitelé ellenben 3,117.100,000 dollárt tesz ki. E számok arról győznek meg, hogy a védvámos tarifa időközben bekövetkezett sokszoros súlyosbításai daczára ép ellenkezőjét eredményezte annak, a mire célzott. Tudjuk, hogy a szabad forgalom ellenei kiváló súlyt fektetnek az u. n. kereskedelmi mérlegre és roppant szerencsétlenségnek tartják valamely országra nézve, ha annak beviteli számtételei nagyobbak mint azok, melyek kivitelénél szerepelnek. És ime itt mégis azt látjuk, hogy a szabadabb tarifák mutatnak fel oly eredményt, melyet a védvámosok aktiv mérlegnek hívnak, s viszont a vámok által korlátolt forgalom olyat, melyet a védvámosok passivnak neveznek. A védvámos rendszabályok tehát nem értek célzt és nemcsak lehetetlennek bizonyultak, hanem ép az ellenkezőre vezettek épen abban az országban, melyre a védvámosok kivált újabban oly nagy előszeretettel hivatkoznak. A későbbi és még mindig védvámos évek ki- és beviteli statistikája némi javulást mutat ugyan ez irányban, a mennyiben a kivitel most már túlszárnyalja a behozatalt. Nem szabad azonban felednünk, hogy az amerikai kivitelt papirosban számítják, a külföldi bevitelt ellenben ércz-valutában, a mi legalább 20—50 százaléknyi különbséget képez. A nagyobb számtételek tehát még mindig a bevitelben szerepelnek, a kisebbek pedig a kivitelben. Más szóval, Amerika nemzetközi forgalma a védvám uralma óta folyton oly

irányt tanusít, melyet a védvamosok maguk a legnagyobb veszedelemnek hirdetnek.

Bármily erős fegyverünk is lehetne azonban a passiv mérleg az arra kiváló súlyt fektető védvamosokkal szemben, részünkről nem sok súlyt helyezünk arra, a mint azt alább a kereskedelmi mérlegről szóló fejezetben bővebben lesz alkalmunk kifejtani. Sokkal nagyobb fontosságot tulajdonítunk mi az összes forgalom emelkedésének és hanyatlásának, mint a gazdasági élet jóval hivatottabb fokmérőjének. E körülmény azonban súlyos vádakat emel a korlátoló vámpolitika ellen.

Az 1850—1860-ig terjedő évtizedben a be- és kivitel összege az első évi 390 millió dollárról folytonos gyarapodással 1860-ban 708 millió dollárra emelkedett, tehát több mint 80 százalékkal. 1860—1870-ig a védvám uralma alatt ellenben 715 millió dollárról roppant ingadozások közt csak 851 millió dollárra emelkedett, vagyis alig 18 százalékkal. És e roppant kis mérvű gyarapodást nem szabad egyedül a négy évig tartó polgárháborúnak tulajdonítanunk. 1866-ban a béke első évében az összes forgalom 422 millióról egyszerre 847 millióra emelkedett, de az utána következő öt év a béke minden áldásai daczára s a védvám folytonos szigoritása mellett csak roppant ingadozásokat, de semmi említésre méltó emelkedést nem mutat. S noha újabban a viszonyok sok tekintetben javultak, s a háború ütötte sebek már rég behegedtek, még az utolsó 1875. évi forgalom sem emelkedett 1150 milliónál magasabbra, a mi tíz évi béke után sem ad 35 százaléknál nagyobb gyarapodást. A növekvés e csekély volta annál kiáltóbb bizonyosságul szolgálhat a védrendszer gátló hatása mellett, minthogy a hosszas háborúkat követő időszakokat rendszeren a hirtelen gyarapodás évei szokták követni és követhetnék különösen azon országban, a melyben a fejlődés menete a gyorsaság eddig ismeretlen, nem sejtett mérvével dicsekedhetett.

A mi azonban még ennél is határozottabban elítéli a védrendszert, az ama körülmény, hogy a forgalomnak és nevezetesen a kivitelnek emez emelkedése nem az ipar növekvésének tulajdonítandó. A kivitel, igaz, gyarapodott, de csakis őstermékekben és nyers anyagokban, iparcikkokban azonban határozottan hanyatlott. Több példa hosszabb felsorolása helyett

egyedül arra utalunk, hogy a szabadabb forgalom tíz évében 1850—1860-ig a kivitel 10⁰/₀-a állott iparczikkekből, a védvám rákövetkező tíz évében azonban a gyártmányok az összes kivitelnek már csak 5 százalékát képezték. Az iparczikkek csoportja tehát apadt és pedig nemcsak viszonylagosan, hanem absolute is, mert ugyanazon idő alatt az összes kivitel, mint tudjuk, távolról sem nőtt a megfelelő arányban. Ez az egy tény eléggé mutatja, hogy a védvám használhatott talán egyes iparosoknak, de az ipari fejlődésnek általában nemcsak nem vált előnyére, hanem ellenkezőleg megrontotta azt, kiölte belőle a haladás szellemét és képtelenné tette őt a külfölddel versenyezni. Midőn a védvám ily káros befolyást gyakorol azon országban, melyet a vállalkozó merészség hazája gyanánt tisztelünk, némi sejtelmünk lehet arról, hová vezethet az azon népeknél, melyek iránt a sors e részben fukarabbnak mutatta magát.

A forgalom és ezzel a termelés mesterséges visszatartása, lassúbb fejlődésre való kárhooztatása, ez volt a védvám közvetlen hatása Amerikában úgy, mint mindenütt. Igaz ugyan, hogy a polgárháború alatt, míg a külfölddel úgy szólván minden közlekedés megszűnt, csakugyan keletkeztek nagy számú iparvállalatok. A béke helyreálltával azonban legnagyobb részök megbukott az óriási 40—50 százalékos védvám daczára, mert nem birt a külfölddel versenyezni. Ily esetben Carey, sőt List is (például a szárazföldi zárlat megszüntetése után) kárhooztatják a békét és áldják a vérengzéseket. Mi azonban, és velünk minden elfogulatlan, kéuytelenek vagyunk pálczát törni azon rendszer felett, mely annyira megbénítja egy nemzet iparosait, hogy ily óriási védelem és polgártársaiknak ily kiméletlen zsarolása mellett sem tudnak a külföldi szorgalommal győzelmesen megküzdzeni.

A polgárháború alatt a hadi költségek fedezésére az Unió kormánya kéuytelen volt minden képzelhető eszközt megragadni. Az egyenes adók bankadósságok és kölcsönök nem lévén elegendők, az indirekt adókhoz fordult s minden cizkire, sőt annak minden anyagára a legkülönfélőbb illetékeket róttá. Ily körülmények közt keletkeztek újabban a védvámok a bel-földi súlyosan megadóztatott ipar termelési költségeinek ki-egyenlítésére. A béke megkötése után lassanként megszűntek

az iparra nehezedett adók, a védvám azonban, mely csak ezekben lehetett igazolást, fenmaradt, sőt súlyosabbra vált az iparos északon, a földmivelő délen, és ez jól volt így, mert a foederáltak a legszörnyűbb barbarbarismust védték, a rabszolgaságot. De azt már nem lehetett helyeselni, hogy a túlsúlyra vergődött iparos elem arra használta fel hatalmát, hogy terhes adót vessen a nem iparos osztályokra. Mily iszonyú összegekre rüg ez adó, láthatjuk egy-két példából.

Bessemer találmánya, a sokkal tartósabb aczélsinek, alig valamivel drágábbak a vassineknél, és a javítási költségek évenként csak 3 százalékra rügnak, míg a vasnál 10 százalékot tesznek ki. Az amerikai vasúthálózatot alkotó vassinek 1870-ben mintegy 60 millió dollárt képviseltek, s minthogy a vassinek javítása 7 százalékkal került többbe évenként, mint az aczélsineké, az évi veszteség, melyet a Bessemer-sinek alkalmazásának elhalasztása okoz, mintegy 4.200,000 dollárra rüg. A boni aczélgyárak csekély száma s a külföldi aczél behozatalára nehezedő magas vám azonban végtelenül késleltetik e szükséges újítást. A gyárosok mindazáltal itt is a védelem fokozását sürgették, és ez egy kincstári tisztet ellenindítványra ösztönzött, melyben a most említett adatok alapján kiszámította, hogy ez iparág védelme mellett az ország többet veszít, mintha köz-költségen megvásárolná és szétrombolná azon néhány gyárat, melyek a vám emelését sürgették és az általános védvámos áramlat mellett el is nyerték. Azóta a gyárak szaporodtak ugyan némileg, de a 45 százalékos vám mellett Amerika legalább is ennyivel drágábban fizeti a Bessemer-sineket, mint a szabad forgalomnál.

Egy másik cikk, mely szintén nagy szerepet játszik, a vörös réz. Amerika évi fogyasztása ez árúban mintegy 25 millió poundra rüg. Itt tehát a legkisebb megterheltetés is élénken süjtja nemcsak a fogyasztót, hanem a legkülönbözőbb iparágakat is, melyek azt feldolgozzák. A védelem mindenek daczára oly nagy, hogy Amerikában ugyan e cikk átlag 50 százalékkal drágább, mint Angliában. Így egy pound került 1870-ben Londonban 15, Amerikában 22 centbe. Az összeg tehát, melylyel a fogyasztók ez egy cikknél évenként a termelőnek adóznak, közel 2.000,000 dollárt tesz ki.

Még tanulságosabb példát nyújt a sótermelés. A háború előtt csak igen mérsékelt beviteli vám nebezedett a sóra. A háború alatt, a már mondott okoknál fogva, a só is magas védelemben részesült s a vám 100 pondonként 12—18, majd 18—24 centre, az értéknek 100—150 percentszázéka emelkedett. A vámon kívül kedvezett a termelőknek a nagy terjedelmű kanawhai sóbányák szétrombolása a foederalisták által s a helyzet bizonytalansága, mely minden behozatalt megakadályozott. A só ára ezen körülmények között 1½ dollárról 5 dollárra emelkedett. A sóbányák mesés üzleteket csináltak. A háború lezajlása után a sóbányatulajdonosok itt sem akartak ballani a vám lejjebbállításáról, sőt ellenkezőleg a honi munka megvédésének ürügye alatt, annak felemelését sürgették 30—42 centre. A congressus fel is emelte a vámot 26—36 centre, szerencsére azonban a senatns nem adta hozzá beleegyezését. Mily óriás összeggel adózik e részben úgy is a fogyasztó oly czikkért, mely már rég kivitel tárgyat képezi és így védelemre egyáltalán nem szorul — azt alig szükséges mondanunk. Érdekesebb lesz kimutatni, hogy e törvényesített fosztogatás maguknak a sótermelőknek is kárára vált. A csodával határos nyereségek rövid idő alatt roppant sok tőkét vezettek e foglalkozási ág felé. Idővel a háború alatt elrombolt nagy bányatelepek is újra mivelés alá kerültek, sőt a külföldi só is újra megjelent, mint-hogy a roppant magas ár még e nehéz szállítású czikknél is jövedelmezővé tette a csempészetet. A verseny szaporodásához hozzájárult az azóta bekövetkezett drágulás munkabérenél, szállításnál stb. Szóval a sótermelők igen kellemetlen helyzetbe jutottak, a melyből csak az által tudtak kiszabadulni, hogy a gazdagabbak közülök bérbe vették a szegényebb társulatok bányáit, hogy beszüntetve kiaknázását előmozdítsák a maguk termelésének értékét. Így egy Ohióban alakult társaság évi 75,000 dollárért bérbe vette az említett gazdag kanawhai bányákat és megszüntette azok mivelését. Ily óriási pazarlásra s az első élelmi czikkck ily káros megdrágítására vezetett az a rendszer, mely az ipar védelmének hangzatos, de csalékonny czégje alatt megterheli a fogyasztót, a nélkül, hogy maradandóan gazdaggá tehetné a termelőt.

E pár czikk is elég meggyőzőleg bizonyítja a védvamos

rendszer tévedéseit, melynek Amerika a háború óta szomorú következetességgel hódol. Mert az Egyesült államok nem is elégedtek meg a vámokkal. A haladás s a modern eszmék e kiváltságos gyermeke visszament 200 évvel az emberiség történetében s az iparon kívül hajózatát a legkülönbélebb fogyasztásoknak vetette alá, csak hogy lehetőleg távol tartson kikötőtől minden idegen népet. S hajózata az által természetesen csak szenvedett. 1860—61-ben 5.535,813, 1869—70-ben már csak 4.257,507 tonna tartalommal bírtak hajói, melyeknek száma 1860—61-ben 2.657,292, 1869—70-ben pedig csak 2.595,328-ra rügött. S e hanyatlás folytonos. Mig 1869-ben a tengeri forgalomnak csak 73 százaléka esett idegen hajókra, 1870-ben már 79 százaléka. A csillagos lobogó mindinkább kisebb szerepet játszik az atlanti oceán világforgalmában.

Csak még a vámjövedelemről pár szót. Nem szükséges hosszasan bizonyítani, hogy a tapasztalás itt is a védvám ellen bizonyít, mely magas tételekből remél gazdag bevételt, holott csak alacsony vám adhat élénk forgalmat és ezzel bőséges jövedelmet. Az utolsó évek vámbevételei a következők:

1872-ben 216.370,207 dollár

1873-ban 188.089,523 »

1874-ben 163.103,834 »

1875- » 157.167,722 »

A gyenge finacziákban szenvedő Egyesült államokat már e körülmény is előbb-utóbb vissza fogja vezetni a szabadabb forgalomra, melynek hivei egyébiránt napról-napra szaporodnak. Az amerikai állapotok egy éles elméjű megfigyelője, ki csak az imént tért vissza körünkbe, mondja, hogy az új világ nagy köztársaságában ma már, úgy szólván, csak Carey ragaszkodik még a védvámhoz. S e pár kirívó vonás, melylyel e rendszer hatását ecseteltük, nagy valószínűséget kölcsönöznek e szavaknak.

8. Oroszország.

Elérkeztünk amaz országhoz, melyet a védvámosok rendszerök üdvös hatásának legkétségtelenebb bizonyítéka gyanánt szeretnek felhozni. És csakugyan, ha van jogosultsága a védrendszernek, úgy ez országban kell azt leginkább tanusítania. Ötven év óta követi a csárok birodalma ez irányt a legszigo-

rubb következetességgel, valóságos tilalom segélyével. Ha tehát van e vámokban életrevaló ipart növelő erő, ennyi idő alatt bőséges alkalma nyílt azt kimutatnia. Másrészt az állam területe oly nagy, népessége oly gazdag, hogy a védrendszer egyik legfőbb gyengesége, a piacznak és ezzel a versenynek korlátolt-sága, aránylag itt gyakorolhatná legkevésbé káros befolyását. S mindennek daczára meg fogunk győződni, hogy a védrendszer itt sem termelt örvendetes gyümölcsöket, sőt mi egyenesen azt hisszük, hogy ezen irány káros hatása ép itt jut a legvilágosabb kifejezésre.

A minek első pillanatra szemünkbe kell ötlenie, az, hogy a védrendszer legfőbb célját, az úgynevezett aktív mérleget, miként Amerikában, úgy itt sem érhetette el. Igaz ugyan, hogy a hivatalos számtételek szerint a kivitel az utolsó évtizedben egy 5700 milliónyi összforgalomnál 10—15 százalékkal haladja meg a behozatalt, de nem szabad felednünk, hogy a hivatalos bevétel mellett minden védvámnál és főleg tilalomnál egy alattomban üzött forgalom is szerepel, mely kivált Oroszországban óriási mérveket ölt. A porosz határon például oly magas szervezetre jutott a csempészet, hogy külön biztosító intézetekkel is bír az elkobzás esetére bekövetkező károk fedezésére. Ezt tekintetbe véve, senki nem fog csodálkozhatni, ha oly tekintély mint Bismarck herczeg, egy 1867-ben tartott képviselőházi beszédében ama kárt, melyet a csempészet az orosz kincstárnak egyedül vámjüvedelemben okoz, egyetlenegy évben 36 millió rubelre becsüli. Ez egy körülmény némi sejtelmet adhat a csempészet ama szinte hihetetlen forgalmáról, mely bőven helyreállítja a ki- és bevétel látszólag előnyös viszonyát. Különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy a kivitel itt is a rosszabb belföldi papírvalutában, a bevétel ellenben az értékesebb külföldi ércpénzben számittatik. A csempészet említett nagysága azonban ettől eltekintve egyszersmind a legszigorúbb vádat is emeli ama rendszer ellen, mely ezer meg ezer különben talán becsületes munkából élő embert vezet törvényszegésre s taszit veszedelembé és gyalázatba.

De lássuk a védrendszer hatását más irányban is. Az ipar évi termelését az 1870-iki orosz pénzügyministerium 630 millió rubelre becsüli. Ez mindössze véve nem sok, kivált ha te-

kintetbe vesszük, hogy annak majdnem felét a pálinka alkotja. Franciaországban például csak a szorosán vett kézmű- és gyár-
ipar évi termelését, a mezőgazdasági ipart nem is számítva, 9 milliárd frankra becsülik. Angliában csupán a szövőipar évi termelését 125 millió font sterlingre.

Még kevesebb okunk lesz azonban az eredményt túlbecsülni, ha vizsgáljuk az arányt, melyben a termelés a ráfordított munkához áll. A védvamosok megdönthetetlen axioma gyanánt állítják fel, hogy az ipari termelés jövedelmezőbb a mezőgazdaságinál, s maga az ipari munka is annál gazdagabb haszonnal jár, minél mesterségesebb az egyes iparág, szóval minél távolabb áll az első gazdasági foglalkozástól, a földmiveléstől. Ez igaz lehet ott, hol az iparnak megvannak a maga természetes előfeltételei. Ott ellenben, hol ezek hiányzanak, hol az ipar nem a természetes fejlődés törvényes gyermeke, hanem mesterséges rendszabályok fattyúhajtása, ott épen az ellenkező eredményre lehetünk elkészülve. S a legmeggyőzőbb példát e részben egyenesen Oroszország szolgáltatja.

Minden ipari foglalkozás közt a legjövedelmezőbb a málmászat, hol 7707 munkás állít elő 35.755,347 rubel értéket s így esik fejenként egy-egy munkásra 4643 rubel brutto. Mindjárt utána következik a stearin-gyártás 7.337,642 rubel értékű termeléssel összesen és 3668 rubellel fejenként. A többi iparágaknál az arány a következő: a cukoripar 27.284,830 rubellel összesen és 2708 rubellel fejenként, a szappangyártás 3.155,352 összesen és 2739 fejenként, a légszeszgyártás 1.283,024 összesen és 2478 fejenként, a fegyvergyártás 4.892,107 összesen és 2445 fejenként, a viaszgyergyagyártás 1.623,785 összesen és 2345 fejenként, mindig brutto. Minél magasabbra lépünk azonban az ipari foglalkozás hierarchiájában, annál csekélyebb lesz az érték, mely egy-egy fejre esik, míg végre oly esekélyre olvad le, hogy az emberi munkaerő legszomorúbb pazarlásáról tanuskodik. Így a pamutfonatgyártásnál, mely azonkívül nyers anyagját egészen kívülről kénytelen hozatni, a brutto termelés összesen 53.322,170, fejenként már csak 1240 rubel, a gépgyártásnál összesen 15.077,813 s fejenként 793, a kékfestő iparnál összesen 4.452,842 és 791 fejenként, a selyemszövetgyártásnál összesen 3.728.153 és 758 fejenként, a gyapjűszövő iparnál

összesen 13.164,752 és 731 fejenként, a vörösrézgyártásnál összesen 2.295,707 és 717 fejenként, a kenderfonatgyártásnál 1.329,211 összesen és 665 fejenként, a papirgyártásnál 5.747,681 összesen és 605 fejenként, a lenfonatgyártásnál 4.817,707 összesen és 560 fejenként, a pamutszövőiparnál 34.892,106 összesen és 537 fejenként, a posztógyártásnál 35.945,477 összesen és 464 fejenként, az üveg- és kristálygyártásnál 3.798,158 összesen és 379 fejenként, és végül a vászongyártásnál 5.925,797 összesen és 311 fejenként — vagyis tizedrésze sem annak, mint a malomiparnál.

Mind e számok, mint már megjegyeztük, csak a brutto termelésre vonatkoznak. Ez összegekből tehát fedezni kell a nyersanyag árát, a munkabért, a vállalatban fekvő álló tőke kamatait és a vállalkozói nyereséget. Ennyi különféle követelés csak egymás rovására érvényesítheti magát ily sovány eredménynél. És így csak természetesnek fogják találni, hogy a gyárosok nagy nyeresége csupán rosz anyag és selejtes munka és nyomult munkabér mellett képzelhető.

Ezt tudva nem csodálkozhatunk azon, ha az orosz ipar a legnagyobb és legátkosabb munkapazarlásról tesz szomorú tanúságot. Ily tékozlása a legfontosabb termelési tényezőnek csak is ott fordulhat elő, hol az emberi munka s az ember maga oly szánandó szerepet játszik, mint Oroszországban. Mert itt még a legtöbb helyütt egész patriarchalis nyomorban teng a munkás. A nagy gyárak éjjel-nappal dolgoznak, s a legnehezebb s a legfárasztóbb munkákra egyiránt alkalmaznak férfit és nőt, aggot és serdületlen gyermeket. S ez nemcsak a munka ideje alatt van így. A munkások lakásai, pihenő és alvó helyiségei is kűzősek az egészség és erkölcsiség nagy előnyére. S mindezekhez járul még az a szintén patriarchális szokás, hogy a munkás csak havonként vagy évnegyedenként kapja ki fizetését s e közben gyárura költségen él, a mi a gyakorlatban nemcsak a munkás könnyelműségére, hanem kizsárolására is vezet. Sehol nincs a munkás oly rosznl fizetve, de egyszersmind itt a legroszabb munkában és erkölcsben egyiránt. S hogy ez így áll, abban az ipar mesterséges erőltetése nem kis részt követelhet magának.

Ez ország, melynek kivált délibb részeit a gondviselés

pazarul áldotta meg minden kincseivel, természetesen kifejlődött s csak legfőbb őstermékeit feldolgozó iparral sokkal nagyobb összegű értékeket állíthatna elő évenként és ezek feleslegéből bőven fizethetné külföldről fedezendő szükségleteit. A védvám és tilalom rendszere azonban a természetes fejlődés megvetésével oly irányba terelte az országot, mely ugyan nem akadályozza meg a külföldi cikkek fogyasztását, de azért leköti és bilincsekbe veri a nemzet munkaerejét, mert oly foglalkozásokba hajtja, melyek, kevesebbet jövedelmezve, korlátozzák a fogyasztást és akadályozzák az új megtakarított tőkék képződését és ezzel a gazdasági élet gyorsabb fejlődését.

Az orosz védvám kevesek által élvezett óriási serezt gyanánt nehezedik az egész nemzetre. Mert nagy tévedés volna hiinni, mintha a nagy terület adta nagy népesség következtében élénk verseny fejlődne ki a gyárosok között. A védrendszer mellett mindig a vám a legfőbb árképző elem, s az egyes cikkek oly magas árt érnek el, minők csak az utóbbi enged. E viszony azonban nemcsak drágaságra, hanem selejtes termelésre is vezet. Mind a magas ár, mind a rossz minőség mellett elegendő lesz talán arra az egy körülményre hivatkoznunk, hogy Oroszország összes európai kiviteléből csak 4—5% esik gyár-cikkeire, mert gyártmányai oly gyengék és költségesek, hogy a külföldi munkával egyáltalán nem versenyezhetnek.

A védvámnak és tilalomnak megvan az a kétségtelen hatása, hogy igen sok iparágat jóval korábban teremt meg, mint a szabad forgalom. De ez nem előny, mint sokan gondolják. Ellenkezőleg, az így keletkezett ipar a legtöbbször nem bír természetes talajjal s csak a legnagyobb erő- és tőkepazarlás mellett állhat fenn. Nem szólunk az emberi munka ama barbár tékozlásáról, melyre fennebb utaltunk; nem említjük amaz egyesesen kidobott milliókat, melyekkel a kincstár a saját lábán megállni képtelen iparnak minduntalan segítségére sietni kénytelen; nem beszélünk amaz évenként szintén milliókra rügő megadóztatásáról, mely kivált az alsóbb osztályokra nehezül oly súlyosan; nem hozzuk fel ama kiszámíthatatlan anyagi és erkölcsi károkat, melyekkel a védvámtól elválaszthatatlan csempészet az orosz társadalmat sújtja; csak arra az egy körülményre akarunk utalni, hogy az orosz ipar ma, a védvám és

tilalom ötven éves fennállása után, jobban fél a szabad versenytől, mint valaha.

A nemzetgazdaság tudományos művelői, mint mindenütt, úgy Oroszországban is, legnagyobbbrészt a szabad kereskedelem tanát vallják. Kiváló orosz szakférfiak már rég sürgetik a vá-mok mérséklését s a szabad kereskedelemnek habár lassú, de következetes megvalósítását, noha nem ismeretlen előttük, hogy e mellett a mai orosz ipar jelentékeny része pusztulásnak fog indulni. És sürgetik nemcsak azért, mert jól tudják, hogy az így okozott ár távol sem oly nagy, mint az, melyet a védvám hatása alatt most szenved az ország; hanem sürgetik azért is, mert félnek, hogy minél tovább áll fenn e rendszer, annál szélesebben terjed ki az ipar mostani ingoványos talaján, s annál nagyobb lesz az áldozat, melyet az országnak a szabadabb forgalomra való áttérésnél előbb-utóbb hoznia kell, hacsak a művelt népektől egészen elmaradni nem akar.

Az ipar mesterséges növelése által azt a czélt kívánták elérni, hogy az ország teljesen függetlenné váljék az európai piactól. Az eredmény azonban csak elzárkozottságra vezetett. Oroszország ma is nagyon messze van attól, hogy ipari szükségleteit önmaga földni tudná. Behozatala legnagyobbbrészt iparcikk, kivitele azonban főleg csak egyszerű östermék, nem is nyersanyag. E javak árai legnagyobb hullámvásznak lévén alávetve, az egész orosz gazdasági élet örökös ingatagságra van kárhóztatva. Természetes fejlődés mellett talán még nem volna Oroszországnak annyi gyára posztóra, selyemre, pamutszövetre, üvegre, gépre stb., de másrészt bizonyosan magasabb fejlettségen állna az egyszerűbb s a földművelésre támaszkodó gyártás; a malomipar, a stearin-, fagygyú-, szappan- és bőrkészítés. Oroszország östermékek helyett nyersanyagokat és félgyártmányokat exportálna és ezekkel uralkodnék a világpiaczon. S az abból eredő haszon bőven kárpótolja őt azért, hogy a magasabb rendű iparcikkeket külföldről hozatja. Így azonban elzárta magát Európától, kilépett a nemzetek solidaritásából s viseli az elszigeteltség minden kárát, a függetlenség minden előnye nélkül.

A legnagyobb kárt azonban, melyet a védvám és tilalom Oroszországnak okozott, még nem említettük. A védvámok meg-

dönthetetlen tény gyanánt hirdetik, hogy az ipar keletkezése bőven kárpótolja a földművelőket ama veszteségeikért, melyeket mint fogyasztók az iparcikkek drágasága következtében szenvednek az által, hogy az ipar adta kereset a mezőgazdasági termékek árát tetemesen fekszőkteti és ezzel az egész őstermelésnek újabb lendületet ad. Ez azonban ismét csak ott áll, hol az ipar természetesen keletkezik, hol már elég a rendelkezésre álló tőke és munkaerő, úgy hogy ezek alkalmazása a műiparban nem vonja el a földműveléstől sem a szükséges beruházásokat, sem a nélkülözhetlen kezeket. Oroszországban azonban, és mindenütt hol a védvám uralkodott, az eleinte gazdag jutalommal biztató ipar elvonta a földtől a tőkét és munkát, midőn annak művelése még csecsemő korát élte. Oroszország földművelése, minden mesterséges ipara daczára, a legalantibb fokon áll.

Annyi évtized lefolyása óta csupán a wolga-menti és a délebbre fekvő kormányzóságok mutatnak némi haladást a rendkívül kedvező közlekedési viszonyok következtében. Az ország többi részeiben azonban emelkedés helyett a hanyatlás jeleivel találkozunk a figyelmes szemlélő. Nem beszélünk a munkásokról, kikről az orosz írók maguk panaszoznak, hogy gyármunkások és földművelők is egyszerre és így nélkülözik mindegyik osztály előnyeit, de bírják mindegyik hátrányait. Nem szólunk arról sem, mily alacsony fokon áll a földművelés akár a gépek alkalmazása, akár a hitel felhasználása szempontjából. Ismét csak egy körülményt hozunk fel, mely egyébiránt a legáltalánosabb színben mutatja a mezőgazdaság mindenkori állapotát; és ez az állattenyésztés, mely Oroszországban teljesen el van hanyagolva. Nem fogjuk ez országot Angliával vagy Franciaországgal párhuzamba helyezni, melyeknek földművelése természetesen első helyen áll; csak a mi jóval szerényebb viszonyainkhoz akarjuk mérni, melyek tudvalevőleg még szintén igen sok kívánni valót engednek.

Európai Oroszország közel 20-szor oly nagy területet foglal el mint hazánk, és gazdasági állatainak száma mindannak daczára csak 2—4-szer oly nagy, mint a mienk. Így a legújabb statisztikai adatok tanúsága szerint van szarvasmarha Oroszországban: 23.976,000, nálunk: 5.279,193; juh Oroszországban: 48.252,000, nálunk: 15.076,997; disznó Orosz-

országban: 10.544,000, nálunk: 4.440,279, vagyis a földterület-hez viszonyítva Oroszországra csak $\frac{1}{5}$ — $\frac{1}{7}$ annyi gazdasági állat jut mint Magyarországra, mely pedig szintén messze van attól, hogy például szolgálhasson, minthogy Angliában a mienkel körülbelül egyenlő területen átlag még egyszer oly nagy a baromállomány, mint minálunk.

Az orosz mezőgazdaság e szánalmas hátramaradása mellett senki sem fog már most azon csodálkozhatni, ha belátásteljes szakférfiak egyenesen azt sürgetik, hogy Oroszország az ipar mesterséges dédelgetését abbahagyva, mindenekelőtt földművelő állammá igyekezzen lenni. Csak az az ipar rejt valóban áldást méhében, mely egy egészséges és fejlett mezőgazdaságra, mint biztos talajra helyezkedhetik. Az az ipar ellenben, mely megfélekezik minden emberi munka anyjáról, a földről, mutathat fel csillogó eredményeket, melyek megkápráztatják a felületes szemlélőt; egészben véve azonban csak üvegházi növény marad, mely nagy jövedelmeket hajthat egyes kiváltságos osztályoknak, de az összeségre nézve a legnagyobb pazarlás leend, melyet annál kevésbé engedhet meg magának valamely ország, minél kevesebb kockáztatni való tőkéje és munkaereje van.

Igy nyilatkoznak Oroszországban nemcsak a szabad kereskedelemhez szitó szakférfiak Gertow, Tengoborski, Nebolsin, Kamenski, Wernadtski, Törner, Kissart, Besobrasow, Walcker stb.; hanem így nyilatkozik a fennebb általunk forrásul idézett munka is, mely ugyan távol áll attól, hogy önálló tudományos értékkel bírjon, s a melyet csupán azért használtunk, mert házánkban a védvamos oldalról ép e munkát igyekeztek felhasználni arra, hogy Oroszország iparát irigylésre és utánzásra méltó színben állítsák a hiszékeny olvasó elé.

9. Egyéb országok s a történelem tanulsága.

Még három országról kellene szólanunk, melyekkel kivált Carey foglalkozik nagy előszeretettel. Ezek: Törökország, Irland és India. A mi a két utóbbit illeti, elismerjük, hogy azokat Anglia zsarnoksága nagy nyomorba döntötte, mesterségesen fojtva el ez országokban minden ipari fejlődést és általában minden életet. De ebből egyszersmind az is következik,

hogy sem Irland, sem India szabad kereskedelemmel nem bírtak és így ezek hanyatlását annak tulajdonítani teljes lehetetlen.

Valamivel több komolysággal lehet Törökországot e részben felhozni, hol csakugyan szabad forgalom uralkodik. Ámde egy értelmes szabad kereskedelmi szakférfi sem mondta még, hogy a szabad forgalom elve egymagában képes egy nemzetet gazdaggá tenni. Ily egyoldalúságot másutt kell keresni. A népek üdve és boldogsága, sőt csak gazdasági virulása és hanyatlása sem függ egyedül kereskedelmi politikájuktól. A történelem az ellenkezőt bizonyítja. Voltak és vannak virágzó és hanyatló népek védvámös úgy mint szabad kereskedelmi intézkedések mellett. A mi első sorban irányadó, az az egész állami és társadalmi életet átlengő nemzeti szellem. Hol az a haladás, mivelődés és szabadság szolgálatában áll, ott a nemzetek védvám daczára is fényes eredményeket mutathatnak fel. Hol azonban megfeledkezett az emberiség e nagy eszméiről, hol tespedés, sötétség és zsarnokság uralkodott: ott a szabad kereskedelmi rendszer sem mivelhetett csodákat. Jó és rosszban egyiránt csak ott hatottak teljes erővel e rendszerek, hol az összes közélet szellemével egybehangzottak, annak közvetlen kifolyását képezték. S azért a protectió vagy épen a prohibitió hanyatló s a szabadságról megfeledkezett népet mindig rohamos sebességgel sodort a nyomor szélére; míg a szabadabban fejlődő forgalmat és a szabadságot tisztelő népet bámulatos gyorsasággal emelt viruló gazdagságra. Ott ellenben, hol a gazdasági politika nem állott ily szoros összefüggésben az egyetemes közéletet mozgató erővel, ott csupán gátló vagy mérséklő és egészben elenyésző hatásuk lehetett, mikép a legóriásibb folyam is előbb-utóbb elvész a tenger mérhetetlen árjában.

Midőn a védvámösök így Törökországot is fel akarják használni érveik igazolására, annál inkább csodálkozhatunk azon, hogy egy más jóval kiválóbb országot egészen elhanyagolnak. Carey egészen hallgat Sveiczről, mely a legkedvezőtlebb körülmények közt teljes szabad kereskedelem mellett oly iparra tett szert, mely a munkamegosztás nagy elvének alapján csak kevés ágra szorítkozik ugyan, de ezekben a világ legelső népeit is elérni vagy épen meghaladja. List megemlékezik ugyan Sveicz virágzásáról, de azt mondja, hogy ez ország sokkal ki-

sebb, azonkívül tengerpartja sincs, s ezek folytán nem alkalmas arra, hogy történelmét példa gyanánt használhassuk. Mi ellenkezőleg azt hisszük, hogy ép ez ország csekély területe és népessége, rossz közlekedési viszonyai s azonkívül a szomszéd nagy országok egészen ellenkező vámpolitikája, mind arra utaltak volna, hogy Sveicz is meghonosítsa a védvámokat, melyeknek szószólói azt hirdetik, hogy minél fejletlenebb és kedvezőtlenebb viszonyok közt él valamely nemzet, annál jobban kell óvakodnia a külföld elnyomó versenyétől. Ha a kis Sveicz mindennek daczára oly örvendetes eredményeket tudott felmutatni, ez oly fényes igazolása a szabad kereskedelemnek, hogy annak elidegenítése vagy csak futólagos felemlítése is egyáltalában nem kelthet nagy bizalmat a védvamos elvek helyessége iránt. S ha e helyen a szabad kereskedelem történelmi igazolása és nem a védvamosok történelmi hivatkozásainak czáfolata képezné feladatunkat, úgy bővebben is kiterjeszkednénk erre a kis országra, melynek gépjei és selyemszövevei a világ minden piaczn versenyeznek az angol és francia árúkkal, melynek pamutszövő ipara absolute a negyedik és relative az első helyet foglalja el minden mivel népek hasonló ipara közt, a melynek óragyártása páratlanul áll az egész világon, s a mely kereskedelmi mérlegében évtizedek óta passiv s mégis a legnagyobb virágzásnak örvend. Így azonban ez egyszerű utalással kell megelégednünk.

LÁNG LAJOS.